Fero-ormonak

Armemonezko araubide egiazkoa abereen alkarteetan

Ormonatik batzuk dira euretarrai arrisku dei bat iragarteko eta beste batzuk sexu erakarpenerako.

Aaron McKINLEY'k

Zientzilariak euren iker-lane-tatik atera dabenez, aberee-tatik gitxi baiño ez dira bakartadera ru dabenak; geienak, bada, eu-bu mota edo endakoen artean bizi dabe, edo-ta, obeto esateko, dira bizi izan euren moltzo-en artean izan ezik. Alkarteak gitxi-asko egoki samar era-tak, baiña alkarteak azkenean be artean nagusi dan barne-erakarpen batez moldatuak.

Abere-mota bakotxekoak al-tu oi dirala uste izan da aldra-ko bizi-izateak eskatuta, eta ez elan be il edo bizi-bearrak eska-ta. Ondo ezagunak dira abere ta taldeen elli, saamalda ta ondoskak negua emoteko alkar dabenak, txonta, gautxori, zamo, igelen artean jazo oi batzuk bakarrik itxura al-Baita ezagutzen dira batza-be lo egiteko, orrela jazoten mamarro askogaz, baiña ola-danak dira sexu edo kun-tze bardiñekoak. Usaiako ta oitu-razkoagoa da zelan alkartzen di-ran abere ta piztiak larrerako ta janaritzarako.

Uvarov'en ikerketa-lanak

Aberectatik eredurik bereziena eskintzen dabenak larrapota, ma-txin-saltari edo langostak dira, iguingarri ain zuzen be errialde as-korentzat egin oi dabezan triskan-tza aundiakaitik, baiña jakitunen-tzat guztiz estimagarriak, euron talde-moltzoetan aurkitu dabeza-lako taldeen ondorioen testigantza oso adierazgarri bat.

Uvarov errusitar irakasleak, gure gizaldiaren asikeran, ondo erakutsi al izan eban matxin-salta-ri jatorra ta matxin-saltari pasaia-koa, orduraarte, mota ezbardiñeko lez eukiak izan ziranak, mota bat bardiñekoaren egoera diferenteak baiño etzirala. Aurkiketa au ez-ustekoa, ala-bearrezkoa izan zan. Jator edo etxekoaren eta pasaia-

Lorrapotak guztiz estimagarriak dira jakintsuentzat

...karen eltxarrak (larbak) toki be-azi ta bakanean jarri zituan. Bere ...ntegitik urrindu bearra izan ...zan egun batzuetan eta, biur-...tean, otoz-otoan eta arri-aldi ...ndiz pasiako batzuk aurkitu ...ndiz etxekoen artean. Asarre ...azan etxekoen bere laguntzailleari ...gin eutson ... urduran uts-egin ebala-ta, ...kan ardurean uts-egin ebala-ta, ...iña onen kontrakoen aurrean, ...rriro be beste saio ta azterraldi ...at egitera jo eban. Ondoren bar-...at egitera jo eban: banazean azirik ...iñak atera zituan: banazean azirik ...asiako baltzak eta gorriak lan-...sta bakartiaren eltxar berdeak ...moten dabez, baiña etxekoaren ...da edo etorkia, eltxar berdeak, ...uskerrak ekarriz gero, gorri edo ...ltz biurtzen da andik aldikada ...tera, bere endakoak baiño talde ...ndoagoakaz batera azi ezketiño.

Onein artean joera batzuk na-...rmentzen dira, zugatzetara saltu ...itekoa batez be, eta orduan asko ...a asko alkartzen dira epe guztiz ...burrean. Euren egazkada onda-...illea zugatzez zugatz kilometru ...kotara eltzen da, baiña apurka ...urka egille askoren eraginpean ...onein artean bat iñoren bizkar ...izi diran jaleak— kontrako alda-...ta jazoten da: eltxar edo larbak ...to ta gitxiago dira, jan-gurea ta ...alketa gitxitu egin yakez, eta be-...az bakartien kolore berdea artzen ...en yakuz.

Chavin'en ikerketa-lanak

Uvarov jaunak asitako ikerketa-lanak Chavin'ek aurrera eroan zituan, eta au beste onegaz konturatu zan: moltzoka bizi izateko griña ta joera au bizi diran giroak sortazitakoak dirala, baiña aberetxo onein gorpuzkeren aldakuntza taldeetan ibiltetik datozanak dirala, irurok batez be: eltxarren moltzoka ibiltea, adiñekoen moltzoka ibiltea beste mamorra batzuk orrelaxe dabiltzala ikusiaz, eta sexukiko moltzoka ibiltea, taiu onen erakarpenetik datorrena.

Eltxarren kolorea bakarka edo taldeka dagozenetik aldatzen jake. Ikusmenak, esate bateráko, guztiz garrantzi aundiko papera jokatzen dau, eltxar bat bada larrapota moltzo-zale baten aldran ipiñitako botella baten barruan aurkitzen ba'da, aldra aretakoen kolore baltza artuko dau noski. Baita aztertu ta igarria izan da ba-dirala beste eragin batzuk be, ikusi izan da ba-dirala beste eragin batzuk be, ikusi izan da bada moltzoka bizi diranakaz bakartiak artuemonean jarri ezkero, baita illunpetan be, oneik moltzoko biurtzen dirala.

Moltzokotasuna adindunetan agertu oi da batez be arretan. Bakartien taldekoak limoi kolore larua artzen dabe, moltzokoenarua artzen dabe, moltzokoena nunbait, alkarregaz azi ezkero; banunbait, alkarregaz azi ezkero; bakarrik azten diranean, ostera, eukarrik azten diranean, ostera, euren kolore urdin-argi ñabarrean diraue. Ba-da emen beste zertzelada bakan bat be: eme bakartiak

moltzoko eltzar geiago dakarte, arra eutekaz alkar ikutze geiago sakia ba'da.

Fero-ormonen egitekoa

Egiztatze oneik ondorio lez erakutsi eben aldakuntza oneik, dudamuda barik, ormona-aldaketak dakartezan zentzumen zirika ta berogarriak sortuazak dirala. Eldu zan garfera egiaztera: naturaren koloreaten aldaketak zomorroen arteko alkar ikutze barik be sortu zeitekela, baita alkar ikusi barik be. Kolore-gaitzea koko ta mamoak tanta txiki-txikietan emoten dauen gurin kimikutik datorrena da; oneik, usainmenez artua izan oi danean, fero-ormona bat sorterazoten dau. Eta oneik dira euda bagiteko zomorroak jariaz emoten dituen gurin kimikuak eta euren artean eragin berezia sortuazten dabezanak.

Fero-ormonak dagien papera edo egitekoa ezaugarri-legedi egiazko baten antzekoa da. Talde aundi bitakoak dozuz: irunstez dagienak eta usain-menaren bitartez daragienak. Lenengoak miazkatuz zurrutatuak dira, eta besteak urrinera kifiatu ta akuillatzen dabenak, kinotzaren bitartez.

Marketako, deiadarra juteko ta sexu-erakarpena iraganeko

Azkenengo onein artean iru maila edo edu ezagutzen dira, baita marketako, beste bat arriskudeia sortzeko ta iragateko sexu-erakarpena iraganeko, edo-ta etzunteko.

Marketako edo jakin-eratekoak diranak txifurriak daroiez, zuzte batetako, euren lanak egin tean dabezan lekua mugatzeko naiz eurek aukeratua daben janari iturriu bat adierazo ta ezaguteko. Txifurri terminakaz egiñiko saio ta azterketak au sendotzen dabe: gun au urri edo bage ez dakiela, euren pixuari begira ain zuzen, nora zuzendu ez dakiela geratzen dirala oneik; terminak galdu dabe bere bidea ta ezin da bizi taldetik kanpo.

Zomorro batzuk, arrisku aurrean aurkitzen diranean, [illegible]

Erleak [illegible] bat daukie [illegible] [illegible].

ra joten dabe, dagokion fero-ormona erabilliaz. Erle naiz txiñuri pingil batzuk daukiez gun edo sustantzi ezbardiñak emon oi dabezanak. Erleak bialdu-ziri bat daukie matrail azurrean eta beste bat bere gangaillean berenozkoa. Azkenengo onek bere guna askatzen dau piztiak bere gezia untzatzean. Au jazo ezkero, fero-ormona askatuak sumin-egoeran jarten ditu erle langilleak.

Izaugarrizko ta deiezko kasu oneitan, bakotxak bere mezua, mantadua artzen dau erle-moltzo edo koloniaren bizitzea ziurpetuak, jabonik eta babesturik. Sexu erakarpenezko fero-ormonak arao estu-laburragoa daukie, ugaritzeko zeregiña, ba, koloni bakotzeko nor bakarrari dagokio, edo gitxien be bikote bati bakar-bakarrik; besteak, bada, egiteko berezak beteten dabez, baiña ez ugaritzekoak, euren sexukiak indargeturik bait daukiez.

Erleen artean

Erregiña ilten danean, erleen artean, banaka batzuetan bakarrik azi-aziten dira ugalkiñak; eta banaka oneik dira ugaritzeko lanari eutsiko dautsoenak. Enda ontakoen artean jazokun arrigarri bat daukagu; ildako erregiña bat erlauntzean sartu ezkero, illotzaren ingurura doaz erleak eta illotza miazkatzen dabe, orrela iruntsirik erregiñaren fero-ormona, eta onek geldi-azoko dau erleen irarbia (ovario) azi ta aunditu ta edatzea.

Ogetamar bat sustantzi emoten dabez erleen matrail azurren gingaillak. Orain arte egindako azterketak ez dabe lortu guzti orrein egintza kidetu ta bereiztutea, baiña oneitariko erdi-azido batek eztau izten arrautzak sortzerik, jakin al izan danez.

Erregiña naiz bikote sexutua, zelan dan, koloni edo erle moltzo batetik ateraten danean, arrautzugaritze ikaragarria izaten da eta alkarteak ardura aundiz artu oi dau bere pentzutan sexutatuko eltxar barriak janaritzeko zeregiña.

Txindurri termiten artean.

Txindurri termiten artean erleakaz baiño gauza zail eta nastuagoa daukagu, arein artean bada sexuturiko nor bat besterik ez dago, eta bera aldi berean ar ta eme dana.

Beste enda edo mota batzutan beste aurkitze batzuk egin dira, sexu erakarpenezko fero-ormonen joku au oindiño be nastuagoa egin daroenak. Erregeak eta erregiñak fero-ormona ezbardiñak ixurtzen dabezan lez, baiña biak langilleak sexudun egiten agertzen ez diran ezkero, arren buruan, dirudienez, sortzen dira gune kontrakoak.

Erleen matrail azurren fero-ormonen artean bat bakandu ta

berezi da dagoenko; erle arrotzak iñoren erlauntzean sartzerik otu ez dakioen, orixe buruan sartzea da orren egitekoa. Beste bat gau-mitxeleten zilbot-peko uletxoetan ezagutu ta antz-emona izan da; onek balio dau bai emea erakarteko eta bai ar arerioak urrin-aztko.

Sustantzi oneik ikaragarriro urrriak dira, baiña zomorroen adarrartzailleak, itxura danez, kizki edo molekula bat-bakarraren aurrean be zirkin dagie.

Goragoko abere motetan ere ikerketa-lanak

Zomorroetan egindako fero-ormonai buruzko saio ta azterketen garrantzia goragoko abere ta pizti motetara be zabalduaz joan da. Ugazdun abereetan egin izan diran saioak testigantza ugaria da-

moskue gertakari au abere-
guztietan jazoten dala diñosk
na. Arratoi arrak urriñera, su
edo usaimenaz, lan dagian fe
ormona bat dakar, eta emea
ormona-aldaketa bat dagi eg
eta berton asten da azki-klak
(obulaziño)'ren aldia.

Ez izan ezpai ta dudarik; ba
artuemon kimiku bat, asko edo
txi, abere mota-eretan zear e
ta zabal-azten dana. Onek
gura dau, ikerketa oneitan ja
tuz, ez dala arrigarri izango g
semeetan be aurkitzea mezu
mandatu kimikuen alkar ar
artuemon sarea; guk ez daut
noski, orrei erantzuten itsu-it
beerako maillako abereak le
baiña ba-dau onek bere garr
tzia, geure izatea gero ta geiag
sakonago ezagutu al izan dag

Aita ONAINDIA'k eusk

Esandako berbak bearko atzeratu!

– A, mutil, bart ugazabak esan eustazan berbak atzeratuten ezpa
zak, nik ezin neikek etxe onetan geiago jarraitu. Alde egitera nayo
– Zer esan euan, ba, orrenbeste minduteko?
– Ainbat lasterren billatzeko beste etxe bat, emen eninduala euki g
ta.

«KIRIKIÑO»ren «Abarrak» libur

Esaldi zaarra

Ez itzal gabeko arbolarik, ez baia (akats) gabeko gizonik.